

Соколёнок

4/2013



# Машын

БАЛАЛАР УШИН ЭКИ АЙДА БИР КЕРЕ ШЫГАТАГАН РЕСПУБЛИКАЛЫК ЖУРНАЛЫ

90

*Дахъял далуйтти лер иш  
дунъялитир,  
Ца саб гьямулизиб  
тикрарбиклуси,  
Тугурла ги бузлар,  
зайбиклар гьаман:  
«Мьяхкамбарая  
дурхъни!»  
или бурули.*



Тасуи Къализатов

# ТАВЛЫДЫНЪ КОНСТИТУЦИЯСЫ

(Аталыкшылардынъ конгресинде шыгып соьйлеви)



Биз дурыслыкка аьсирет этемиз. Тек ду-  
рыслык зат алдав болмаган соьз. Тавлылар  
куванышта да, суьйимликте де эм ашувлык-  
та да алдамайдылар.

Бизге тувган, ортак эм бир болган Да-  
гыстан оззининъ тувра юреклиги мен  
оззининъ миллетлигин, аьдемшилигин  
юз йыллыктардынъ туманларыннан эм быз-  
бырыгыннан оьткерген. Тек аьдилликке эм  
ашувлыкка, душпанлыкка эм дослыкка,  
аьскершилердинъ сатылувына эм алаллыгы-  
на, янъы эм янъы несиллердинъ тукумын  
болдырган эм тербиялаган эгиншилерге,  
койшыларга, ак сакаллы картларга, йи-  
гит ясларга эм коьз алмас ыспайыларга  
сувык карамаган.

Аь бизге маьнелиси не зат экен? Бас  
маьнелиси – Дагыстаннынъ наьсиби эм  
ярасык болувы. Аьелдинъ бирлик болу-  
вын сезуьв ол- аьр бир миллетти, соны  
ман, савлай Дагыстанды саклавдынъ  
эм оьстируьвдинъ бек кереклиги.

# 90

# Тасуу

Аыр бир халктынъ яшав болувынынъ асыл факторлары ол-тил, дин эм культу-ра, аь тил онынъ биринши негизи болады.

**БИРИНШИ МАКАЛА.**

**ЭР КИСИ акында.**

**ЭКИНШИ МАКАЛА.**

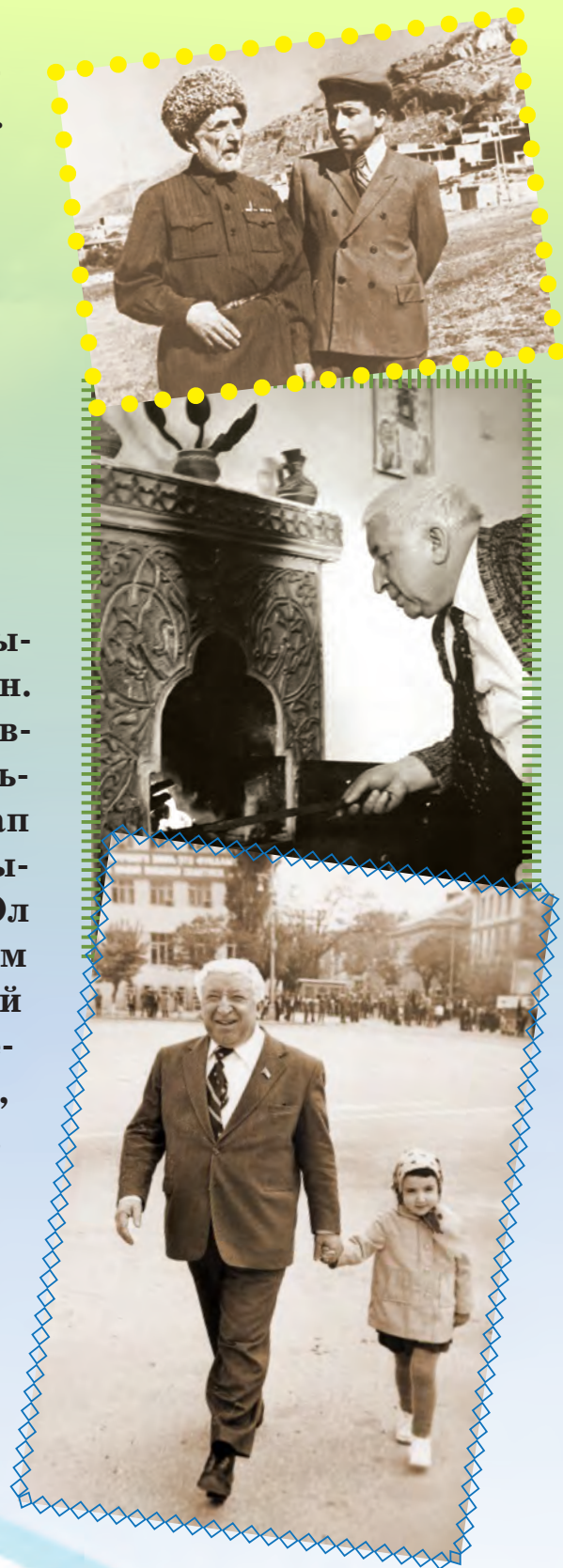
**КЫСКАЯКЛЫ акында.**

**УЬШИНШИ МАКАЛА.**

**БАЛАЛАР.**

**Олар бизим артымыздан барадылар.**

Алдыга карап аьдетке кирген тавлы кы-скаяклы колларында баласы ман шыккан. Мине кимнинъ етекшилиги мен биз енъуьв-ге келдик эм эркинликти саклаймыз. Буь-гуьн яшав оьзи салатаган эм биз ога явап бермеге борышлы баьри авыр сорава-рыннъ бириси ол – ана эм бала сорава-ры. Ол коьзинде коьз яслары ман сораиды;» Меним балам ман не болар экен?». Дуныя сондай каты, юз йыллык сондай ашувлы, вождьле-римиз сондай акылсыз, тоьгерек кап-кара, яланъашлык, оьлтируьв, каьте-баьле, анархия, кан. Аьдемнинъ тукымын алып барувшы (созылдырувшы) болган ярлы-



*Тамизатов*



га, коьмексизге кайда бармага керек? Биз бу маьселединъ маьнели экенин сезбеге керекпиз. Неге десе бизим халклардынъ келеектегиси оннан сонъгы несил не шаклы физический эм эдаплык ягыннан сав болаягы ман байланыслы, ога бойсынмалы. Ама буьгуьнги аьллер аьдемшилик цивилизациясынынъ оьлуьви мен коркыныш тувдырады. Согыс, ашлык, эпидемия, бала тувувынынъ бирден азаювы, планета бойынша

оьлим аькелетаган спидтинъ яйылувы келектеги ярасыкка сеним калдырмайды. Энь де авыры – ясы уьйкенлердинъ акылсызлыгы уьшин балалар тоьлевге каладылар.

Яслар акында каьр шегуьв, кишкейлерге эс беруьв ясы уьйкенлердинъ бас борышы болган.

Ясы уьйкенлердинъ акылы эм маслагаты эм йыравларга эм куьресшилерге аьдетте болмаган ийгилигин бергенлер



БЕСИНШИ МАКАЛА,  
ДОСЛЫК акында.



Расул

**АЛТЫНШЫ МАҚАЛА КОНАК,  
КОНАКЛЫК ЭТУЪВ акында.**

**ЕТИНШИ МАҚАЛА АВЫЛДАС,  
АВЫЛДАСЛЫК акында.**

Бу уыш мақала бир бири мен байланыс-лы. «Досларды сакланъыз, оларды йоюв-дан коркынъыз» деп аталар бизге оьсиет эт-кенлер. Мен тагы да косар эдим:конакларды эм авылдасларды. Мине сонда бизим яшав-дынъ тенълиги эм тегершиги.

Тагыда сизге бир шакырув этер эдим: до-сларды йоймага коркынъыз. Досларды йоя келе, биз оьз яшавымыздынъ кесе-гин йоямыз!

*Махачкала , апрель 1997 й.*



*Тамизатов*

# Авылдынъ эм планетадынъ шайири

## Сизди субьедилер

*Владимир Путин,  
Россия Федерациясынынъ  
Президенти.*



Сизди субьедилер, неге десе Сиз сондай да бир алап эм сондай да бир анълавлы кепте ортак аьдемлик баалыгы ман, субийим, алаплык, намыс деген затка уйретесиз. Онлаган йыллардан бери элимиздинъ политикалык яшавын, литературасын айтпай да койык, Расул Гамзатовтынъ аты болмай, эске алмага болмайтаган эди. Сизде коьплеген савгалар эм атлар бар, тек олардынъ энъ де уйкени – халк шайири. Сиз аьр заман заманнынъ тавысын эситип билгенсиз, аьдемлерге энъ де маьнели затлар акында айтып билгенсиз.

Таланты эм оьзлиги бар шайир, уйкен эм танъ юрекли аьдем – Сиз аталык культуранынъ зейинли аьрекетшилеринынъ сырасына киресиз. Тувган Дагыстан Сизге яратувшылыктынъ таьвесилмес булагы болган, Сизинъ йогары гражданылык поэзиянъыз бек керек эм маьнели.

Биз Сизди Россиядынъ уллы шайири деп атай келе, биз баьримиз де оьктемсиймиз. Расул аты «ваькил, йиберуьвши» деген маьнеди береди. Эм Сиз баьри мен де – оьзинъиздинъ яшавынъыз бан, эм оьзинъиздинъ яратувшылыгынъыз бан – сосы соьздинъ маьнесин акладынъыз.

Сиз – савлай россиялык халкынынъ, ортак аьдемшилик культуранынъ ваькили, а Сизинъ поэзия – бу баьри россиялык халкларынынъ етимиси.

Расул Гамзатовка-90 йыл

# Аьдидликтинь эм аьдемшиликтинь шайири

Расул Гамзат улы Гамзатов – 20-ншы юз йыллыктынъ уллы шайири. Дагыстан литературасын оьстируувге уьйкен косымын салган, ол ога савлай дуныялык белги эм атак аькелген.

Расул Гамзатов 1923-нши йыл 8-нши сентябрь куьн Дагыстан республикасынынъ Хунзах районынынъ Цада авылында Дагыстаннынъ халк шайири Гамзат Цадасадынъ аьелинде тувган. Аранин орта школасын эм Буйнакск каласынынъ педучилищесин битирген. Москва каласындагы Максим Горький атындагы Литературалык институтын да оқып биткен.

Окувын биткеннен сонъ, школада оқытувшы, сонъ режиссёрдынъ комекшиси, «Тав большевиги» газетасынынъ боьлик етекшиси, Даградио-дынъ хабаршысы болып куллык этип келген. 1951-нши йыл Дагыстаннынъ язувшылар Союзынынъ правление председатели болып сайланган эм сол куллыкта оьлгеншеге дейим, демек, 2003-нши йылдынъ 3-нши ноябрине дейим ислеп турган.

Ятлавлар язувын 9 ясында баслаган эм биринши ятлавлары республикалык авар газетасынынъ бетлеринде баспаланып шыкканлар. 1943-нши йыл шайирдинъ авар тилинде «Ялынлы суьйим эм ашувлы суьймеслик» деп аталган ятлавлар йыйынтыгы баспаланган. 1945-нши йылдан алып СССР язувшылар Союзынынъ члени болган.

Авар эм орыс тиллеринде шайирдинъ китаплери Москвада, Махачкалада эм оьзгелей ерлерде басланып турганлар. Коьплеген китаплери шет эллер тиллеринде баспаланганлар эм коьплеген савгаларга тийисли болганлар.

Окувшыларга шайирдинъ «Турналар», «Ошак басында», «Яшавдынъ тегершиги», «Меним Дагыстаным», «Бийик юлдызлар» эм баскалай шыгармалары ийги белгили эдилер.

Литература тармагында етискен уьстинлиги уьшин Расул Гамзатовка Дагыстаннынъ халк шайири деген ат тагылган, Социалист Истинъ Баьтири деген ат берилген. Ол Ленинши савгадынъ лауреаты, СССР-динъ эм РСФСР-динъ Оькимет савгаларынынъ лауреаты да болган.

Расул Гамзатов – коьшируувши. Оьзининъ авар тилине Александр Пушкиннинъ, Михаил Лермонтовтынъ, Николай Некрасовтынъ, Александр Блоктынъ, Владимир Маяковскийдинъ эм баскалардынъ ятлавларын эм поэмаларын коьширген.

Расул Гамзатов Европадынъ, Азиядынъ, Африкадынъ эм Америкадынъ 52-и эллеринде болган. Онынъ Махачкаладагы уьйинде савлай дуныялык маьнеси болган аьрекетшилер, шайирлер, артистлер эм баскалар болганлар.

Дагыстаннынъ халк шабйири балалар ушин де коьплеген китаплер язган эм баспалаган. Солардынъ ишинде «Аналарды саклайык», «Зарема» эм озгелери барлар.

2003-нши йылдынъ 3-нши ноябрь куьнинде шабйир дуныядан тайган. Ол Москва каласында оьлген. Коьмилген Махачкала каласындагы Тарки-тав кабырында. Ога эстеликлер Махачкалада, Москвада, авылы Цадаса эм озгелер ерлерде барлар.

Расул Гамзатовтынъ ятлавлары эм поэмалары дагыстан халкларынынъ тиллерине де коьширилген. Ногай тилине онынъ «Бийик юлдызлар», «Меним Дагыстаным» китаплерин эм озгелер язганларын Анвар-Бек Култаев коьширген.

## „Меним Дагестаным“ акында...

Шабйирлер коьп, олар ойлайдылар, биз де шабйирлер деп. Тек Расул Гамзатовтай болганлары – айлак аз эм аз да болып каладылар. Онынъ акында соьз де йок.

Мине уллы шабйир бу йолай проза язды. Онынъ «Меним Дагыстаным» китабин окып, мен уйкен разылык алдым. Бу йолай да ол биревге де усамайды. Жанр ягыннан алып караганда, савлай дуныялык литературасында мунавдай йок. «Меним Дагыстаным» - бек туьрли йосыкта язылган китап. Бизим заманды аьлиги заманнынъ аьдемлериннен тура, шет эллердеги коьплеген досларынан тура коьрсетеди. Онынъ аьр бир басы янъыдан тувалды эм коьзгалалды. Китапте аьлемет хабарласувлар, монологлар, философиялык ойлар, айтувлар эм такпаклар барлар. Оны баьрисине де – уйкенлерге де эм кишкейлерге де колларга алып окымага керек. Ол сондай аьлемет китап!





Марина Ахмедова

# Расул Гамзатовка

Бийик Гуниб  
Уьстиннен ок созылып,  
Муэдзинлер  
Сеси шыгып басласа,  
Куьн коьзи де  
Исси кепте яйылып,  
Саьвлелерин  
Аьр бир таска тасласа,

Эм тавларда  
Аяларга конгандай,  
Булытлардан  
Кысып коьзин караса,  
Ушып кете  
Турна куьби булыттай,  
Коьк пен ерге  
Аста-аста косыла...

Эм ойлайсынъ  
Сосы ерге косылган,  
Апшероннынъ  
Полкындагы тавлылар,  
Эм солдатлар,  
Куьлле тийип яншылган,  
Атлары ман  
Дайым йок деп, калганлар,  
Антларына  
Олар алал болганлар,  
Куьнаьлери  
Алал болган оьмирге,  
Мутып баьрин  
Каранъалык тамырга,  
Косылганлар  
Кардаш кимик оьзлери,

А турналар  
Уша олар уьстинде,  
Согыслардынъ  
Кетедилер уьстиннен...  
Ойлаяксынъ

Излейдилер эркинлик,  
Суьедилер  
Эркинликти этпеге.

Барадылар  
Арт-артыннан алгаспай,  
Дымкыл коькте  
Йок болмага, болмага.

Ногайшага коьширген А. КУЛТАЕВ.

## “Дагыстаншыларга яшав китаби”

Бизим арамьздан уллы аьдемлер кетедилер. Буьгуьн байрам куьн, ама бизим юреклерде кайдай ды бир кайгы бар. биз ялгыз бола беремиз. Бизим арамьздан Расул Гамзатов кетти – уьйкен деген эдапшы, ярыкландырувшы. Бизим арамьздан кетти эм Саид-Аьпенди Чиркейский. Эм биз бизим шайирлерсиз, шейхлерсиз эм оқытувшыларсыз каламыз. Ол бек авыр аьл. Соьзсиз де, Дагыстанда талантлы болган шайирлер, диншилик аьрекетшилер, ярыкландырувшылар барлар, тек олардай дережеде аьдемлер йоклар. Соннан себеп олардынъ эдаплары бизи мен калсынлар. Расул Гамзатов бизден кетпеге керек тувыл. Ол бизге уьйкен коьлемде болган поэтикалык, философиялык, илми эм эдаплык калымжасын калдырды. Уллы дагыстан шайири школада дагыстаншылар уьшин яшавдынъ учебниги болып оқылганын суьер эдим. Онда баьри зат та язылганын: кайтип яшамага, суьймеге, тувганларынъа эм ювыкларынъа катнаспага, соьзсиз де, оьз Элинъе.

Дагыстан ямагатын оьстируьв уьшин тийисли косым киргисткен туьрли миллетлердинъ эм туьрли дин тутувшылардынъ аьдемлерининъ эстелигин саклав бек маьнели. Дагыстанда, солай ок Россиядынъ баскалай областьлеринде эм крайларында тувыл, дуниядынъ баьри де муьйислеринде Расул Гамзатовтай, Сулейман-Стальскийдей, Эффенди Капиевтей, Хизгил Авшалумовтай, Йыршы Казактай, Омарла Батырайдай шайирлерди билмеге кереклер.

Магомед АХМЕДОВ,  
Дагыстаннынъ язувшылар Союзынынъ  
председатели, Дагыстаннынъ халк шайири.

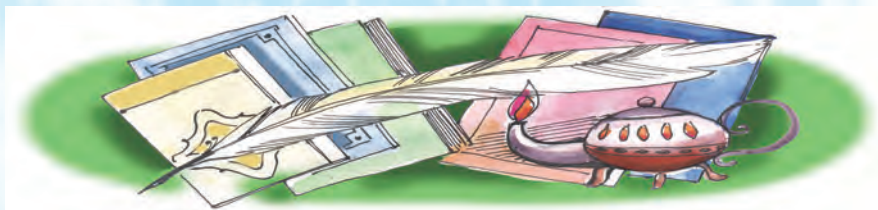
## Расул Гамзатовтынъ дерислери

Мен аьр заманда да Расул Гамзатовтынъ поэзиясын суьетаган эдим. Ол мага эм бесик йыры, эм яслык йыры, эм уьйкен вакытымнынъ йыры болды. Меним суьйимим ога авыспаяк. Яшавда мага авыр болган сайын, Газатовтынъ ятлавлары тагы да ювык эм баалы болдылар. Мен оларда куьш, куват, эдаплык эм аьдемшилик ийгилигин тапканман.

Мен кайда болсам да: суьйсе авылда, Махачкалада яде Москвада оьзим мен бирге яшав эм поэзия бойынша йол коьрсетуьвщи этип Расул Гамзатовтынъ ятлавлар йыйылмасын (томын) алып юргенмен. Ол мени наьсипсиз куьнлеримде наьсипли эткен.

Онынъ поэзиясында яшавдынъ тири тавысы эситилинген, шыккан эм аьли де шыгады. Ол оьзининъ ятлавларында заманнынъ, юз йыллыктынъ эм элимиздинъ баьри коьзгалысын аьдетте болмаган кепте сезеди.

Онынъ кыска ятлавлары, язувлары, сонеталары, элегиялары йирманшы юз йыллыктынъ поэзиясынынъ ийги уьлислери (кеплери) болганлар. «Турналар» болса, оькимет гимне айланып токтады.



Анвар-Бек Култаев

# Бийик Юлдыз +

Расул Гамзатовка

**Бийик юлдыз  
Болганынъа шайытпыз,  
Энди сага  
Биз тоьменнен караймыз.  
Йылылыгынъ  
Бизге келе куьн сайын,  
Ога дайым,  
Ога дайым разымыз.**

**Сендей юлдыз  
Бийик коькте коьп янсын.  
Оннан халкым  
Йылув алсын, кувансын.  
Сага тагы  
Келеекте несиллер,  
Мынъ кере де  
Разылыгын тек айтсын!**

Бийиктеги  
Юлдызларга эм коьккелер  
Ракеталар  
Тизилишип уштылар.  
Инсанлар, инсанлар,  
Сиз бир бийик юлдызлар,  
Язувым ман  
Етсем экен мен сизге!

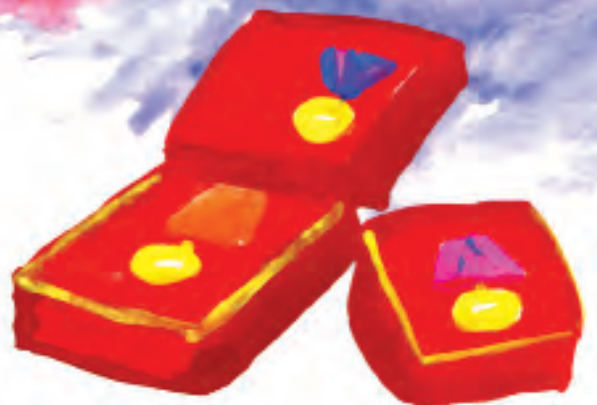
Дагыстанга  
Алал болган мен тавлы,  
Бу яшавда  
Енъил ис сайламадым.  
Бакты сондай,  
Белки, мен де боларман,  
Бийик коькте  
Янып турган бир юлдыз!

\* \* \*

Эртегиге айланган, Дагыстаным,  
Сени суймей, дува кылмай боларма?  
Турналар ман толган сенинъ авылынъ  
Онда ялгыз кус болып калайыма?

Баъри затты мага берген аьдемлер,  
Дагыстаным, мен сени мен боьлемен,  
Менде болган орденлер эм медальлер  
Сен басынъа мен аявлы илемен.

Занъыраган гимнлеримди мен сага  
Эм оьзимди ятлавларга айланган  
Савгалайман. А сен болсанъ бер мага  
Тавлар басын, орманлыклар – савгага!



# Шайыр шайыр акында...

Дагыстаннынъ халк шайири Расул Гамзатовтынъ тувганлы 90 йыллыгына багысланып, Ногай районнынъ школаларында эм баскалай ошакларында туурли-туурли шаралар оьткериледилер: кешликлер, йолыгыслар, ашык дерислер эм оьзгелей затлар.

Бу йолай районнынъ Абдулхамид Джанибеков атындагы орта школасына белгили ногай шайири, коьшируьвшиси, Дагыстаннынъ язувшылар союзынынъ секретари Анвар-Бек Култаев келди. Ол школадынъ йогары классларынынъ окувшылары эм окытувшылары ман оьзининъ йолыгысын оьткерди эм йолыгыста Расул Гамзатовтынъ 90 йыллыгына багысланып, белгили шайирдинъ яшав йолы, яратувшылыгы, аьрекети эм оны ман бирге куллык эткен йыллары акында кызыклы кепте хабарлады. А. Култаев Расул Гамзатовтынъ 90 йыллыгына багысланып, Дагыстаннынъ язувшылар Союзы калай куллык этетаганы акында айтты, шайирдинъ ятлавларын орыс тилинде эм ана тилинде окып эситтирди. Расул Гамзатовтынъ юбилейине багысланып, Дагыстаннынъ халкларынынъ 14 тиллеринде Расул Гамзатовтынъ поэтикалык йыйынтыгы шыгады эм ногай тилине шайирдинъ ятлавларын А. Култаев коьширген. Онынъ акында да хабарлаган.

Йолыгыстынъ сонъында школадынъ окувшылар эм окытувшылар коллективи атыннан ана тили эм литературадан окытувшысы Куьмисхан Сулейман кызы Камалова оьзининъ уьйкен разылыгын кызыклы хабарласувы уьшин А. Култаевке билдирип кеткен.

# Окытувшы кеспидинъ устасы

Аьне соьйтип айтпага болады Махачкаладынъ туьбиндеги Бас Сулак поселогынынъ 21-нши номерли орта билим беретан мектебининъ эсли окытувшыларынынъ бириси, яслардынъ насыьхатшысы Маржанат Айдарбек кызы Муртузова акында.

Окытувшы деген соьздинъ кайдай ды бир уьйкен маьнеси бар экенин биз баьримизде ийги анълаймыз. Ол баьри де баславлардынъ эм яшавдынъ туьп маьнесининъ негизин салувшы болады.

Окытувшы бизди кишкей заманымыздан алып таза, алал, акыллы бол-

мага, дослыкка, тил бирликке, дайым да бир бирине коьлгавлыгын, коьмегин этпеге, ясы уьйкенлерди сыйламага эм кишкейлерге коьмек этпеге деп уьйретеди.

Маржанат Айдарбек кызы 1972-ншы йылда Буйнаксктинъ уьшинши номерли педагогикалык училищесин окып битирген сонъ, оьзининъ ис аьрекетин Бабаюрт районнынъ Янъы Коса авылынынъ мектебинде баслангыш классларынынъ окытувшысы болып баслаган. Арасыдоьрт йылоьтип, демек 1976-ншы йылда Бас Сулак поселогындагы тувган

мектебине кайтып келеди эм мунда бас деп пионервожатая, сонъ баслангыш класслардынъ окытувшысы больш ислеиди. Сонъ бактысы оны Казахстанга алып кетеди. Мунда да Маржанат Айдарбек кызы оъзи сайлап алган кесписи бойынша аьрекетин бардырады. Ашыклап айткан заманда, Янъы Оьзенъ каласындагы уьшинши номерли орта билим беретан мектебинде баслангыш классларынынъ окытувшысы. Ога

кишкей саьбийлер мен тез тил тавып, дерислерди кызыклы оьткеруьв уьшин, бар болган билимин салып аьрекет этпеге туьсти. Яй каникулларында да Маржанат бос турып болмады. Оьзи аьрекет этетан мектебинъ балаларын тогыз йыл узагында Казахстаннан Астраханъ каласына язгы лагерьге алып келетан эди. Болса да кыскайклды юреги тувган мектебине тартады. Аьне соннан берли 20 йыл оьтти. Мине бу куьнге дей-



*Маржанат Айдарбек кызы Муртузова окушылары ман.*

им де педагогикалык исининъ устасы Маржанат Айдарбек кызы Муртузова Бас Сулак поселогынынъ 21-нши номерли мектебинде арымай-талмай аьрекет этип турады.

Мени мен хабарласувында, ол оьзининъ яшавын мектебсиз, балаларсыз коьрип болмайтанан ясырмай айтты. Класстагы аьр бир баладынъ кылыгын, каьсиетин ийги билетанан да ашыкландырды. Коймасанъыз, олар ман куллык этуьв мага уьйкен куваныш, дейди...

Маржанат Айдарбек кызы Муртузова яс окытувшылардынъ насыьхатшысы. Онынъ колыннан окып кеткен яслар-

дынъ эм кызлардынъ коьбиси окытувшысынынъ йолын алып, бу куьнлерде ерли мектебте аьрекет этип турады. Аьне солардынъ бириси Герекьв Мамай кызы Даудова.

Белгили болганлайын, окытувшы оьзининъ енъил болмаган аьрекетин мен балаларды аьдемшиликке тербиялайды, коьп миллетли Элимиздинъ уьйкен яшавына аьзирлейди. Аьне соьйтип айтылган мектебинъ педагогикалык коллективи, сонынъ ишинде буьгуьн биз соьз бардырып туратан Маржанат Айдарбек кызы да аьрекет этеди.

*Зафура МАГОМЕДОВА, журналист.*

# АЫЙЛЕЖИ КОРАЗ

## (БОЛГАР ЭРТЕГИСИ)

Аыйлежи кораз бирден канатларын кенъ кепте яйды, каргып шетенге минди эм болган куыши мен кышкырып баслады. Кышкырганда бир кышкырып йиберди, коймасанъ, ювыктагы энъилден кылыплы туълки ювырып шыкты.

- Куын яхшы болсын! — деп кышкырды. — Сен не бек аьлемет йырлайсынъ! Тек мен билмеймен, сен атанъдай этип йырлап боласынъма экен?

- А меним атам кайтип йырлайтаган эди? — Ол аьруув йырлап болатан эди. Каргып шетенге минер эди, бир аягында турар эди, сонъ экиншин кыса берип, бир коьзин де юмыш эм ку-ка-ре-ку деп баслар эди.

- Мен олай этип болманша!

Кораз бир аягын кысты, бир коьзин япты эм ку-ка-ре-ку деп баслады.

- Бу аьруув. Тек сен, кораз, бир аягында турып, эки коьзинъди де явып, аьлемет этип йырлап болама экенсинъ? — деп туълки сорайды. Кораз да соьбитип этеек болган эди, туълки ювырып келди де оны кагып ыслады!

Туълки оны алып кетти орманга, аягы ман каты кепте басты, сонъ ашамага деп аьзирленди.

- Ах, сени, - деп куьрсинди кораз сол заман, - бар эди бир заман, сенинъ ананъ каьрип олай этпейтаган эди.

- Аьши ол кайтип этетаган эди, айт? — деди туълки де.

- Сенинъ ананъда мунавдай аьдет бар эди. Коразды ыслар эди, тек оны ашаяктан алдын, дува окыйтаган эди. Ол туълки Аллага ынанатаган эди. Эсимде турады аьлиге дейим де.

Туълки ойланады, ойланады, сонъ булай деп токтасады: не болганы болсын, мен де дува окып карайым. Эм окып баслайды. Алды аягын созады,



аста кепте бир затлар окыйды. Кораз болса соны карап туры эди. Туълки алды аягын кенъ кепте яйып битти дегенде, ол каргыды эм ювыктагы терекке минип калды!

Туълки ашувланды, тарланды, тек бир зат та этип болмады. Теректен кораз куьлип ога карай эди. Аш эм ашувлы болган туълки сол ерден кетип те калды.

*Кобширген С. КУЛТАЕВА.*

# Корней Чуковский Ювынмага керек

Яшасын ол ийисли сабын  
Эм де юмсак бетявлык,  
Яшасын тис порошок  
Эм де йыйы бастарак!

Келинъиз, биз де ювынайык,  
Шомылайык, шомылайык,  
Тепшек, лаьген, амамда,  
Тенъиз, океан, йылгада,  
Аьр ерде, аьр заманда –  
Сувга мактав дайым да!

*Орышадан коьширген А. КУЛТАЕВ.*





# Алабай

(хабар)

Меним атайым мага аяр йыл сайын тувган куьнимде савга береди. Мен онынъ савгасын аяр заман саклайман эм суьйинип аламан. Неге десе атайым мени бек суьеди эм мага савга бермеге аьзир болып турады.

Мага уьш ясы толды. Сол куьн бизим уьйге меним атам, анам, тетем, атайым эм баскалар йыйылып олтырдылар. Солар карап турганлай, атайым мени уьш ясы толувым ман кутлады. Сонъ бир аьлемет ыспайы, кулаклары ялбырган, кара коьзлери йылтыраган, бурынлары да уьйкен болган, оьзи де юннен этилинген ойыншыгын савгалады. Баьри де куьлдилер. Мен суьйиндим. Ол оьзи карасымал, кайбир ерлери ап-ак, ыспайы болган бир ийт эди.

Аьдемлер кеткеннен сонъ, мен ога ат бермеге деп, токтадым. Коьп атларды эсима алдым. Эм олар мага ярамадылар. Ызында мен ога АЛАБАЙ деген ат бермеге деп токтадым. Оны уьйдегилер де яраттылар. АЛАБАЙ...

Мен аяр заман Алабайды алып юремен. Мага коркыныш келсе, яде бир заттан сескенсем, меним касымда

алал досым, суьйдимли ийтим болады. Мени оны ман коьрсе, баьри де карайдылар. Мен ятканда да, турганда да Алабай ман боламан. Коймасанъыз, балалар бавына да оны ман бара-таган болдым.

Бир кере мен Алабай ман «Балалар дуньясы» дейтаган туькенге бардым. Оны терезе баска салып, оьзим онынъ ишиндеги затларды карындасым ман карадым. Туькендеги туьрли-туьрли затларды карай-карай, оны калдырып та кетиппен. Сонъ, эсима туьскенде, карындас пан бардык. Тек меним ыспайы Алабайым терезединъ касында йок эди...

Мен коьп заман кыйналып юрдим. Кешелерде оны туьсимде коьрдим. Коьплерден сорадым. Коьп кере онынъ акында ойлап та аламан аьли де. Меним Алабайымды тавып алган кеде яде кыз аьли де суьйине болар деп, эсима келеди.

Эндиги алган куьшигиме мен тагы да АЛАБАЙ деп ат тагаякпан.

*А. Култаев.*





Лев Толстой

# Яз келди

Яз келди. Сувлы орамлар ман алгасавлы булаклар агадылар. Кыска карганда, баъри зат та ярык болды: уйлер эм коралар, аьдемлердинъ кийимлери, коьк эм куьннинъ коьзи де. Май айынынъ куьн коьзиннен туьсетаган йылувлыктан коьзлерди юмасынъ. Сондай да бир ярык болган. Баъри затты да аявлы кепте йылытады. Ойлаяксынъ, басынънан сыйпаятыр.

Бавларда тереклердинъ япыраклары буьрленедилер. Эскен елемик елден тереклердинъ бутаклары коьзгаладылар. Эм олар озлерининъ язлык йырларын суьйип йырлайдылар.

Орманлык та, бав да бир аьлемет ийис пен коькыйды: кардан босаяткан ердинъ ясыллыгы ман. Ийис куьн сайын янъырады. Туьрли тереклердинъ буьрлери туьрли ийислери мен авысып аладылар. Аьр бир теректинъ оззининъ ийиси бар. кайдай аьруьв!

Ийислер орманлыкты толтырадылар. Язлык орманлыкта тыныс алмага енъил эм эркинли. Малинадынъ аьлемет ыспайы эм куванышлы йыры эситилип басланды. Онынъ йырына тынъласанъ, таныс болган соьзлер эсинъе келедилер: «Мактал, мактал, тоьгерек, сен эндиги бек керек».

Ясыл болып бараятырган ясыл орманлык сызгырады. Ян-ягына карап ойланады. Ерте де, коьк те де, аьдемнинъ юрегинде де куваныш эм ясылык кезинеди.

Орысшадан коьширилген.

# Сиз билесизбе ?...

## АЙВАНЛАР ДА СЕЗЕДИЛЕР

Бир кере Ашхабадтагы ат заводынын аранларында атлар, ер тербенегин билип, эки сабат алды кере куушли кепте киснемеге, алды аяклары ман ябылган затларды тепеге баслайдылар. Олар сонъында, байланган арканларын да уъзип, кырга алгасап шыгып калганлар. А каравшылар болса, сол атларды кыйналып тутканлар (ыслаганлар) эм алдынгы ерлерине аькелип байлаганлар.

Ер тербенеге тогыз такыйка калып турган заманда, атлар янъыдан киснеп баслаганлар. Аьдемлер оларга, яман кепте акырып, урмага аьп-аьзир болганлар. Атлар болса, аранлардын эсиклерин бузгышлап, янъыдан кырга шыгып, кашып кеткенлер. Карайтаган аьдемлер оларды янъыдан тутпага шапканлар. Аьне сол вакыт, ер тербенип, атлар сакланатаган аранлар, уьйкен тавыс этип, шоьгип каладылар.

Соны ман коьбиси айванлар ер тербенегин алдыдан ок билип, аранлардан кашып, авлакларга шыкпага карайдылар.

Камчаткада яшайтаган аювлар да, вулкан коьтерилмеге туратанын билип, озлери туратаган ерлериннен (клеткалардан) кашып, кырга шыкканлар. Коьресизбе, айванлар да ер тербенегин алдыдан ок сезедилер экен...

*Аьзирлеген С. КУЛТАЕВА.*





# Оырленуувдинь йолында...



Мине соьйтип айтпага болады Магомед Джумаев акында. Олай деп айтувымыз, аьлиги заманда сосы яс тайский бокс бойынша профессионаллар арасында Россиядынъ чепионы, Турцияда оьткен тайский бокс бойынша профессионаллар арасында дуныядынъ чемпионы. Чемпионалардынъ куьресуьвининъ тамамлав шоусында Украинадынъ чемпионы ман оьткерилген ярысы дайым да эсинде сакланаяк. Авыр эм кыйынлы болганы.

Айтып озайык, Магомед-Ногай районнынъ Джанибеков атындагы Терекли-Мектеб школасынынъ 8-нши классынынъ окувшысы. Оьткен йыл да бу кеде Савлай Россиялык ярысларында да ийги уьстинликке етискен. А 2013-нши йыл болса дуныялык чемпионатында енъуьвден басланган деп айтар эдик. Сосы ярысларда конкуренция бек куьшли болган. Куьмис медаль йолын да Магомед эки енъуьвди оьткенлерден. Биринши куьресте ол швед боксерыннан йогары экегин коьрсеткен. Оннан сонъгысында туьрк куьресшисин енъил кепте енъип алган. Финалга болса Украина спортсмени мен шыгады.

Магомед Джумаевтинъ аьлиги заманга 15 медали бар. Олардынъ 9-ы йогары кепли медальлер боладылар. Магомедтинъ айтувы бойынша, бизим элимизде тайский бокстынъ таьрийхи 1992-нши йыл басланган. Сол заман биринши кере профессионаллык лигасы туьзил-

ген. Арасы доьрт йыл оьтип, демек, 1996-нши йылдан алып Россияда спорттынъ официаллык кебине киреди.

Занятие юруьв оны бек кызык-сындырады. Бобтен де, Менъласанов Алибек Каирбек улынынъ куьшли куьбине кируьви. Арасы уьш ай оьтип, бу кеде Избербаш каласындагы турнирде ортакласады эм чемпион атын казанады.

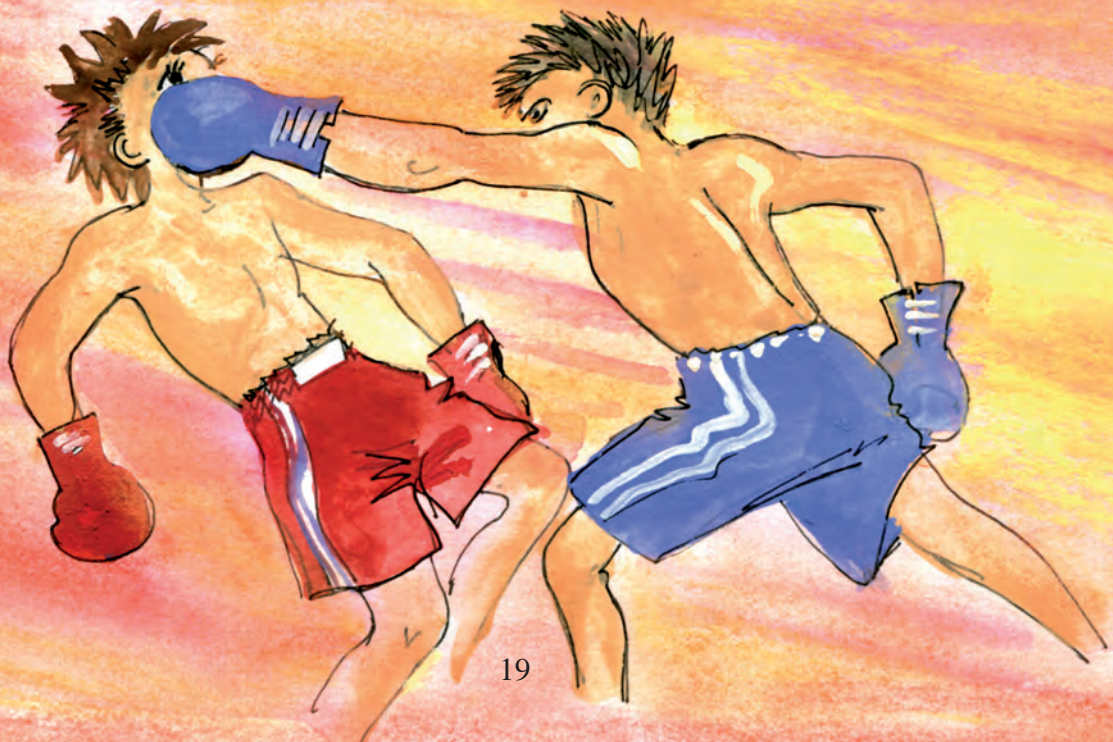
Магомедтинъ айтувы бойынша, спортта энъ маьнелиси — ол сулып. — Мен оьзгеристи алгасатпага суьймеймен. Алдыга карап бирден ок ювырып кетпеге. Енъилген заманда да, аьр дайым ийги затты излев эм табув керек. Соьзсиз де, биринши болмага аьруьв. Енъилгенде де оьзинъди тутпага керек, сенимди йоймага кереги йок. Кайдай уллы спортсменлер де енъилгенлерин коьргенмен. Ама олар сенимлерин йоймайдылар. Мен сондайлардан коьрим алмага шалысаман, - дейди ол.

Эш бир соьз де йок, Турция элиндеги чемпионатында Магомедтинъ етискен уьстинлиги кувандырмай болмайды. Оннан бизим яслар тагы да ийги коьрим аларлар деп сеним этпеге керек. А биз болсак оьз ягыздан яс спортсменге яшавында тагы да йогары бийиклевлерди сагынып кетпеге суьемиз.

*Д. Джумаева,  
Ногай район МО-сынынъ  
УО-сынынъ методисти.*



*Магомед Джумаев*



# Бирге куьлейк

\* \* \*

- Эв, досымыз Рифкат кайда йойылганын билмейсинъме? Кобытен бербетин коьринмейди де.

- Ал энди сен эситпегенсинътагы? Автомашинады урлаганы ушин оны уш йылга кананлар.

- Не зат ушин машинады урламага керек эди ога? Борышкага алып, шынты аьдемдей болып, борышын тоьлемей койган болгай эди.

\* \* \*

Банкта:

- Мен бир аз акша алаяк болган эдим.

- Счётымыздынъ номери кайдай?

- Меним счётым болган болса, колыма пистолет ислаяк эдимме!



\* \* \*

Эр киси куллыкка тоьмен болып келди. Бирге куллык этетаганлары эр кисиден:

- Бир зат болганма? Неге ондай тоьменсинъ? — деп сорайдылар. Туьнегуьн йолдасым мыйайлан болганша ишип, каладынъ темир йол вокзалын сатты.

- Аьши онынъ ушин сен неге кайгырасынъ?

- Баьлеси сол, вокзалды мен сатып алганман.



\* \* \*

Трамвай йылгадынъ уьстиндеги коьпирден обтип бараятыр. Трамвайда ийнине попугай конган пассажир олтырган. Касына кондуктор келип:

- Оьзинъ уьшин де, попугай уьшин де тоьле. Тоьлемесенъ попугайынъды терезеден былактыраякпан! – дейди.

Попугай:

- Жора, бер сол садакашыга он маьнет, мен сувда ялдап билмеймен, – деген иесине.



\* \* \*



Коьп йыллар артта болган зат. Яс аьдем КГБ ман маскараламага суьйип, телефон-автоматты алып:

- Алло, мунавы КГБ-ма? – деп сорайды.

- Аьше, тынълаймыз...

- Осал ислейсинъиз деп яс аьдем телефонды иледи. Тагы да бир аз заманнан баска телефон-автоматка янасып:

- Алло мунавы КГБ-ма? – деп сорайды.

Артыннан эки аьдем ийнине кагып:

- КГБ, КГБ. Билгенимизше куллык этемиз, – дейдилер.

# Яслык Орталыгына-10йыл

Астрахань областинде ногай культурасынынъ Яслык орталыгы уйгынланганлы 10 йыл толувуна багысланып ногай культурасынынъ Куьнлери оьткерилди. Проектти уйгынлавылар халк культурасынынъ область методикалык орталыгы хош коьруьв мен «Эдиге» МЦНК-сы эм Краснояр, Приволжский районларынынъ муниципаллык туьзилеслерининъ администрациялары болганлар.

Яслык орталыгын кутламага деп конаклар Карашай-Шеркеш, Дагыстаннан, Шешен Республикасыннан, Ставрополь крайыннан эм Москва каласыннан келгенлер.

Астрахань каласынынъ Краевед музейинде Культура куьнлерининъ ашылувында Астрахань областининъ культура Министри Ирина Тарасова, солай ок баскалай оькимет властининъ органларынынъ эм бирлесуьвлерининъ ваькиллери ортакшылык эткенлер.

Конаклар «Шоьлдинъ келпети» деп аталган живопись эм художестволык суьврет ясавын карап шыкканлар. Онда Астрахань суьврет ясавшысы Факрихамал Махмудованынъ суьвретлери эм дагыстанлы суьврет алушы Владимир Уразакаевтинъ куьлыклары болганлар. Оларда авторлар ногай

халкынынъ таьрийхин, культурасын, аьдетин эм аьлиги яшавын коьрсеткенлер.

Экинши куьн Приволжский районнынъ Растопуловка авылында Джанибеков атындагы СОШ-тынъ базасында Регионлар ара яслардынъ этнокультуралык йыйылувы болып оьткен. Онынъ исинде аьлимлер, краеведлер, таьрийхшилер, музыкантлар, хореографлар ортакшылык эткенлер. Пленарлык йыйыннан сонъ, школадынъ аудиторияларында миллет СМИ-син оьстируьв, миллет спорты бойынша, ана тили, халк алатлары эм миллет хореография бойынша мастер-класслар оьткерилгенлер.

Сонъ келген конаклар Кишкей Арал авылындагы «Сеит-Баба эм Букейхан» таьрийх-культуралык орталыгын караганлар.







Культура куьнлери «Эдиль бойында» деп аталган ногай искусствосынынъ регионлар ара фестивали мен тамамланган. Ол шынты миллет искусствосынынъ байрамы болган. Онда Астрахань артистлери мен бирге Россиядынъ 5 регионларынынъ фестивалининъ ортакшылары бийигенлер эм йырлаганлар. Солардынъ ишлеринде Москвадан Узаир Найманов, Ставрополь крайыннан Ислам эм Нурутдин Сатыровлар, Шешен Республикасыннан Амирхан Тилеков, Дагыстаннан Джамбулат Кареев, Бийсолтан Джамалов эм баскалары болганлар.

Йыйылганлар Дагыстаннынъ ат казанган артисткасы Асият Тилековадынъ шыгып йырлавын хош коьргенлер. Ол болса Краснояр районунынъ Джанай авылынынъ «Наьсип» деп аталган балалардынъ яратувшылык бирлесуьви мен «Канике» деген бурынгы ногай йырын уста кепте йырлаган.

Концерт биткеннен сонъ, Астрахань областининъ гу-

бернаторадминистрациясынынъ начальнигининъ орынбасары Ольга Прокофьева, Астрахань областининъ Дума председателининъ орынбасары Анвер Алмаев, Дагыстан халкларынынъ культура ямагатынынъ председатели Али Шарапудинов эм баскалары сосы орталык ногай халкынынъ этникалык культура-сын обстируьвде

тийисли косым салатаганын белгилегенлер.

Ногайлардынъ культура Куьнлери баьри ягыннан да ийги болып оьткен.

*Зухра Шугаипова*



# Айтубларды эм такпакларды йыйып каранъыз

*Биринши кесекке экинши кесектен тавып косынъыз.*

Тувган элдинъ ери – еннет, .....

\* \* \*

Тувган ерде эр юрер,.....

\* \* \*

Эл агасыз болмас,.....

\* \* \*

Эрден озув бар,.....

\* \* \*

Айырылганды аюв ер,.....

\* \* \*

Кемеге мингеннинъ.....

\* \* \*

Кобп коркытады,.....

\* \* \*

Кобп биледи деген куьледи.....

\* \* \*

Кобп туькирсе.....

тойган ерде ийт юрер.

коьл болар.

сувы – сербет.

элден озув йок.

боьлингенди боьри ер.

тилеги бир.

терен – батырады.

тон ягасыз болмас.

оьзим билемен

деген оьледи.





*Москвада Яззов бульварда быйыл Дагызтанның халк шабйири Расул Гамзатовка эстелик ашылган. Сол шатлыктан Дагызтанның Президенти Рамазан Абдулатиповтынъ собйлевиннен коьринис.*

# СОКОЛЕНОК

№4/2013

Иллюстрированный детский журнал.  
Издается один раз в два месяца.

Учредитель:  
Правительство Республики Дагестан

Журнал зарегистрирован федеральной службой по надзору в сфере связи и массовых коммуникаций.

Регистрац. номер ПИ № ТУ-0018 от 21 мая 2000 г.

Издается с октября 1990 г.

## Главный редактор

М. Ахмедов

## Редколлегия

А.Исмаилов (*зам. гл. редактора*)

Т.Зургалова (*отв. секретарь*)

Б.Кулунчакова

А.Култаев

М.Авезов

С. Майлыбаева

С. Култаева (*редактор выпуска*)

**Худ. редактор** З.Даганов

**Тех.редактор** Т.Лузина

**Художник номера** А.Самарская

**Обложка номера** А. Качаев

Сдано в набор 30.05.2013 г.

Подписано в печать 01.08.2013 г.

Уч.изд.л. 4,93.

Ус. печ.л. 2,79.

Формат 60x84 1/8.

Тираж 212 экз.

Заказ № 272.

ГУП Республиканская газетно -  
журнальная типография  
г. Махачкала, пр.Петра I, 61.

Государственное бюджетное учреждение  
Республики Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов «Соколенок» и «Литературный Дагестан»  
367025, г. Махачкала, ул. Даниялова,55.

**Ногайский язык.**

Индекс: на год - 63238, на полугодие -78432.

